

Ганна Шемаєва,

директор Наукового інформаційно-бібліотечного центру Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини (Харків)

До створення системи інформаційно-бібліотечного обслуговування галузі ветеринарної медицини

Сучасний стан розвитку галузі, впровадження інформаційних технологій (ІТ) у бібліотеках та службах інформації зумовили створення автоматизованої системи інформаційно-бібліотечного обслуговування (ІБО) в галузі ветеринарної медицини. Бібліотеки галузі перетворюються в інформаційно-бібліотечні центри, а її ресурси об'єднуються на основі розподілених баз даних з відбиттям їх в Internet.

Останнім часом опубліковано чимало праць (зокрема, В.Г.Афанасьєва, Ю.А.Зинкявічене, Т.Н.Колпакова, К.В.Тараканова), де розглядаються різні аспекти системності*, розкривається суть і значення системного підходу.

Взаємодія наук, проникнення однієї галузі народного господарства в інші впливає на систему ІБО. Ця думка висловлюється у фундаментальних працях М.С.Слободяника, В.О.Ільганаєвої.

Проблема створення єдиної бібліотечної системи завжди була актуальною, а з впровадженням нових ІТ та сучасних засобів комунікацій набуває особливого значення. Інформаційні ресурси (ІР), накопичені науковими й навчальними закладами сьогодні, малодоступні, тобто здебільшого споживачі не мають можливості знайти інформацію про наявність тієї чи іншої публікації в бібліотеках споріднених закладів. Назріла необхідність в об'єднанні ІР галузі. Сучасні ІТ дозволяють об'єднати їх і розповсюджувати на єдиній технологічній основі з входженням у світову інформаційну систему через Internet. Створення системи ІБО галузі пов'язане з процесами інтеграції діяльності її бібліотек та служб інформації

попри відомчу залежність - з одного боку, та розподілом функцій і відповідальності між ними, з іншого. Тобто, йдеться про побудову таких ІР, які цілком відповідали б ІП користувачів. Створення ж системи ІБО галузі можливе за умов бібліотечної координації і кооперації. При координації розподіляються завдання між учасниками системи для побудови єдиного ресурсу галузі. Кожна бібліотека та інформаційна служба визначають своє місце у вирішенні загальних питань. Кооперація дає змогу взаємно використовувати окремі ІР з метою повного задоволення ІП споживачів.

Розвиваються інформаційні функції бібліотек, акумулюються зовнішні та створюються власні БД, надається доступ до національних і світових інформаційних мереж.

У 1996 р. на базі наукової бібліотеки Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини було створено Науковий інформаційно-бібліотечний центр, на який покладено документальне, фактографічне та концептографічне обслуговування користувачів традиційними і нетрадиційними методами.

Бібліотеки трансформуються від традиційних до цифрових (електронних). Традиційна обслуговує читачів традиційними документопотоками. Зі впровадженням автоматизованих бібліотечних техно-

* Під системністю насамперед треба розуміти наявність безлічі органічних зв'язків між компонентами системи, системою та середовищем, даної системи з іншими системами (по горизонталі й вертикалі).

логії бібліотеки створюють **автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи (АБІС)** на базі комп'ютерів, оргтехніки, СУБД. Далі АБІС об'єднуються в **локальну мережу**. З одержанням доступу до **Internet** АБІС набуває нового значення, нових функцій обміну даними. Базою для **електронної бібліотеки** є повнотекстові БД. Це - електронний фонд та електронні служби. Електронна бібліотека відрізняється від інших бібліотек: наявністю електронного документа (текст, рисунок, звукові й відеоматеріали); якісно новими можливостями пошуку по текстовій і мультимедійній інформації; читач є не тільки користувачем інформації, а й може виступати в ролі автора (створювати власні публікації).

Основою для організації електронних бібліотек галузі ветеринарної медицини є побудова повнотекстових БД дисертаційних праць (сьогодні всі вони виконуються за допомогою різних автоматизованих редакторів, після чого роздруковуються на принтері) та повнотекстового міжвідомчого збірника «Ветеринарна медицина». Створення електронних бібліотек ставить ряд проблем:

- 1) перетворення документа в цифровий вигляд, зберігання у різних форматах;
- 2) захист авторських прав;
- 3) захист інформації при зберіганні ефективності доступу;
- 4) здійснення пошуку національною мовою;
- 5) тривалість зберігання та забезпечення доступу до документів у процесі еволюції технологій.

Але електронна бібліотека жодним чином повністю не замінює традиційну, яка поступово трансформується в електронну, зберігаючи ряд традиційних функцій.

Трансформація бібліотек підтримується Законом України «Про Національну програму інформатизації», яка передбачає розв'язання проблем, що виникли в процесі використання ІР, зменшення розриву між зростаючими потребами в інформації та рівнем її використання. Програма інформатизації (у її рамках як складова частина виділяється галузева) включає комплекс взаємопов'язаних завдань інформатизації, спрямованих на реалізацію державної політики, створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення різних галузей.

Сучасні засоби обчислювальної техніки й ІТ дають можливість орієнтувати БІС на комплексну реалізацію автоматизації традиційних бібліотечних технологій; створення системи об'єднаних ІР бібліотек та інформаційних служб галузі; включення її системи в інформаційний національний та світовий простір.

Єдину систему ІБО галузі можливо створити на основі сучасних засобів обміну даними й надання

доступу користувачам до ІР галузі. Труднощі обміну даними між бібліотеками спричинені різним записом у них документів, у результаті чого вони нагромаджуються в різних форматах зберігання. Для забезпечення обміну даними між різними системами необхідно використовувати один і той самий формат обміну. В Україні прийнято стандарти: ДСТУ 3578-97 «Документація. Формат для обміну бібліографічними даними на машинних носіях» та ДСТУ 3579-97 «Документація. Формат для обміну термінологічними або лексикографічними даними на машинних носіях», що дає можливість вирішувати питання обміну даними.

Але для забезпечення такого процесу через мережі та інші канали зв'язку цього недостатньо. Необхідно використовувати відкритий стандарт на протокол обміну бібліографічними даними в машиночитаній формі. Під протоколом треба розуміти набір семантичних та синтаксичних правил, які визначають поведінку сукупності логічно пов'язаних функцій при передачі даних. Тобто протокол — то угода між процедурами інформаційного обміну. Це питання теж відбилося в наказі Міністерства культури і мистецтв України № 198 від 05.05.98 р. «Про розробку проекту Державної програми створення інформаційно-бібліотечної комп'ютерної мережі «ЕЛІБР», в якому зазначено впровадити протокол Z.39.50 для уніфікації пошуку в різноманітних електронних каталогах.

Модель системи ІБО галузі ветмедицини передбачає надання доступу до БД її бібліотек, тобто користувач може мати доступ одночасно з одного робочого місця до БД усіх бібліотек галузі. Це можливо лише за умов їх об'єднання в єдину розподілену інформаційно-бібліотечну систему, котра дасть змогу оперативно обмінюватися інформацією між бібліотеками. Побудова моделі системи передбачає розподіл її на концептуальну, логічну та фізичну. Однією з головних функцій створення системи ІБО є розробка концептуальної моделі, яка служить засобом спілкування між користувачами. Компонентами такої моделі є об'єкти та їх взаємозв'язки, які можуть бути різні за характером: між об'єктами мережі - бібліотеками й службами інформації; між конкретною бібліотекою та її споживачами (внутрішніми чи зовнішніми).

На концептуальному рівні систему ІБО галузі можна зобразити як:

- 1) **систему інформаційних ресурсів** (фонди бібліотек і служб інформації галузі);
- 2) **систему форм та методів обслуговування** (традиційні та нетрадиційні канали одержання інформації, котрі використовують бібліотеки та служби інформації галузі);

3) **інформаційний ринок** (формуєть інформаційні продукти й послуги).

Крім цього, система галузі складається на основі вивчення ІП.

В автоматизованому режимі система ІБО галузі є об'єднанням БД та її банків даних установ таким чином, щоб одержати інформаційний образ єдиної системи галузі, який є множиною записів документів у форматі обміну та самих документів на основі єдиного предметного рубрикатора галузі. БД ж та самі документи знаходяться в комп'ютерах конкретних бібліотек у різних форматах.

Інформаційний образ єдиної системи галузі створюється за допомогою таких сервісів: основний; новини; пошуковий; реєстраційний; замовлення літератури; електронна доставка документів; сервіс криптографічного захисту.

Основний сервіс - це необхідний набір функцій для вирішення завдання обміну даними (складання, читання, редагування, вилучення записів). При складанні запису основна його частина має сприйматися єдиним блоком, послідовність полів у якому і формат запису визначається форматом обміну. В процесі складання бібліографічного опису в БД усім бібліотекам мережі з метою якіснішого пошуку доцільно використовувати єдиний предметний галузевий рубрикатор. Для уникнення дублювання запис ідентифікується з записами на даному сервісі, після чого іншим серверам та споживачам відправляється повідомлення про надходження нового документа до БД. Обов'язково передається ідентифікатор і дата складання запису. Редагування та вилучення записів можна здійснювати тільки на сервері, який є власником документа.

Новини – кожен сервер має адреси інших серверів галузі, а також адреси споживачів, тобто клієнтів (учасників) служби новин (телеконференції – Listserver). Після надходження нового документа всі сервери та зареєстровані на сервері споживачі негайно одержують інформацію, якщо вона відповідає їх

запитам. У сервер «Новини» включаються також послуги електронної пошти.

Пошуковий сервіс дає змогу здійснювати локальний (тільки на сервері, який його одержав) і розподілений запити (запит реалізується на множині серверів) з електронною доставкою документів. Пошук можна виконувати й за ключовими словами, і за рубриками галузевого рубрикатора.

Реєстраційний сервіс здійснює реєстрацію нових бібліотечних серверів чи користувачів.

Сервіс замовлення літератури надає послуги щодо доставки документів за допомогою E-mail чи звичайною поштою. (Якщо користувач знайшов необхідний йому документ у БД галузі, він замовляє його шляхом введення своєї поштової та електронної адреси. Запит одержує сервер бібліотеки, в якій зберігається даний документ.) Крім цього, сервер здійснює обслуговування з МБА.

Сервіс електронної доставки обслуговує користувачів, котрі одержали відповідний дозвіл (мають Password) на отримання таких документів, як: статті з повнотекстових БД, файли мультимедіа, дисертації, графічні образи книжок, статей, одержані шляхом сканування. В повнотекстових БД можуть бути документи, які є у вільному доступі, тобто для їх одержання дозвіл не потрібен. Електронну копію документа можна одержати за допомогою E-mail чи засобами передачі файлів (наприклад, ftp) залежно від бажання користувача та об'єму документа.

Сервіс криптографічного захисту розв'язує проблеми захисту інформації від випадкових чи навмисних дій.

Як основу об'єднання бібліотек в єдину систему доцільно використати Internet, бо ця мережа реально існує й активно розвивається в установах України та дає змогу здійснювати доступ до світових ресурсів галузі. Бібліотеки, які не мають можливості обслуговуватися Internet, працюють у системі традиційних рішень.